

ARC, del ll. ARCUS, ARCŪS, id. □ 1.ª doc.: S. XIII; *ipsos archs*, quasi topònim en doc. de 1078, del Cart. de St. Cugat (II, p. 355).

AlcM el testifica en el *Consolat de Mar* com a nom de l'arc de balisteria. Ribagorça (començant des del curs de la Noguera) està inclosa dins la isoglossa de conservació de la -u darrere tot grup de consonants, per tant allà s'ha conservat *arco* fins en la zona de dialecte català pur, i a Areny el nom del Carrer *delz Arkos* (1957) és arcaisme dialectal, no pas castellanisme.

Com a nom de l'iris ja el tenim en el S. XIII, en la *Crònica* de Jaume I: «levà's un orre temps de levant e féu un arch blau e vermeyl d'aquests que n dien de sent Martí» (474); «lo tro e lo lamp e l'arch de Sant Martí» en la traducció del *Corbatxo* per N. Franch (S. XIV), *BDLC* XVII, 43; més testimonis d'aquest en escriptors medievals citen *AlcM* i el *DBal*; denominació general avui en el nostre domini lingüístic, salvant que en algun punt diuen més aviat *l'arquet de St. Martí* (Formiguera de Capcir, 1960) i cap a Ribagorça *l'arc de Sant Joan* (a Durro, *AlcM*): a les Viles de Turbó (Cercuran) és popular el proverbi meteorològic «el arco San Juan — aigua pa deman» (anuncia pluja: *para-li el bací* recomanen a les terres de la costa, almenys quan surt al matí). Segurament té raó Rohlfis en suposar que en aquesta denominació *Sant Martí* ve d'una substitució cristiana d'un mite pagà (*ASNSL* CLXXV, 69). Per a les terres veïnes, veg. els estudis de S. Merian, *Die französische Namen des Regenbogens* (Halle 1914); G. Bähr, *El arco iris y la vía láctea en Guipúzcoa*, *RIEB* XXII. OPou: «allí hon carrega la bóveda o arc: incumba; viola de arc; lyra; lo arc de la ballesta: arcus aereus; lo arc de fusta: arcus ligneus; lo arc de Sant Martí: iris, iridis» (*TbPu.*, 91, 168, 171, 172, 336).

DERIV.: *Arcat* adj. [mj. S. XIV: «que's fan dir dones del temps, / e dones de la verdura / --- / qui porten celles *arcades*, / e de quatorze colors / van pintades, e pinçades / ---», Eiximenis prosificat en el *Llibre de les Dones* I, 26; *EntreDlle.* I, 170; també en el *Llibre dels Angels*, *DAG.*]; *arcar* tr. (Lacav.); *arcada* f. [doc. de 1404, citat s. v. *arquet* en *AlcM*; *Tirant*, cap. 289, part que potser encara és de Martorell, c. 1460] «allí hon carrega la bóveda o arc: incumba; *arcada*: hic arcus», OPou, *TbPu.*, p. 91; «a l'Albi tenen un maig qu' és bo per fer-n' una *arcada*, / que n'és tort y geperut: gran falta li han trobada; / nantres sí que en tenim un, / una pesa ben llestada», Milà i F., *Romll.*, 357.1; té en particular el sentit d'*arcada* d'un aqüeducte, d'una font' [Verdaguer; el del Mas Comte de Perpinyà, *DAG.*], el de Benasc (Ferraz, p. 23), el de Xert, les moltes de les velles sèquies de Sumacàrter, etc. *Arquejar* tr. 'batre la llana amb una verga flexible' [1436, *AlcM*], +intr. 'flectir-se' («ja punyen y ja 'njeguen los bons destretrs, / los bons destretrs *arquejen* sota llur pes», Milà i F., *Pros Bernat*, v. 109), refl. 'corbar-se' («en gran amfiteatre la timbera / s'*arqueja* cap al cingle de Batera», Verd., *Canigó* IX); *arquejament*; *arquejador* 'el qui bat la

llana' [«ni a neguns *arquejadors* ni pintenadors de lana, ni a lavadors ni a lavaneres de lana, ni a filaneres ---», doc. rossell. de 1311, *RLR* XXXIX, 55; 1312, *AlcM*].

Arquer [«un *arquer* trasch-li ab una sageta, que li partí lo cor», Lull, *Blanq.*, *NCl.* II, 173.7]; *arquera* 'espitllera' [S. XIV, *Cròn. del Cerimoniós*, 199]; avui aran. *arquèra*, bearn., gascò *arquère* (Lespy, Palay), prov. *arquero* (*TdF*), tots els quals avui signifiquen més aviat «petite fenêtre, lucarne étroite et longue», però antigament havien designat una 'espitllera': de significat i origen parallels, el fr. *archière*, a.-al. mj. *arkener*, *erkek*, al. mod. *erker*, gr. mj. *ἄρκια* (< b. ll. *arcula*) (LWiener, *ZRPb.* XXXV, 465). *Arqueria* 'sèrie d'arcs' (Lladonosa, *Ciutat de Lleida*, p. 93, amb referència a 1490-94). *Arquet* [S. XV, *AlcM*; «viola de arc: lira; lo *arquet*: plectrum cetaceum», OPou, *TbPu.*, p. 68]; *arquetada*; *arquetejar*. *Arquillo*; *arquillada*. *Arquítzons*. *Arquació* [1868, *SLiCosta*], pres del ll. *arcuatio*; *arcual*. *Enarcar*; *enarcament*. *Sobrearc*.

Arçó [S. XIII, Desclot, Menaguerra; «les petites atxes portaven en l'*arçó* de la sella», «com tingué la cama damunt los *arçons* de la sella, vench lo senyor d'Agramunt ---», *Tirant*, Ag. I, 211; II, 248; «lo *arçó*: manubrium ephippii», OPou, *TbPu.*, p. 35], del ll. vg. *ARCIO, -ONIS, derivat de ARCUS (en el sentit de 'arc de la sella'), comú a totes les llengües romàniques d'Occident, i igualment antic en totes elles: vegeu *DCEC* I, 294-5; avui *arçons* segueix essent usual en els parlars locals: ¹ a Arcavell (Urgellet-Andorra) són un dels arreus de les cavalleries (1936), a la Vall de Boí són el tipus local d'*arguenells*' (consten de *picolls*, la fusta que baixa pels dos costats de la bèstia, *braços* —mòbils, que s'alçen per subjectar l'herba, etc.— i *barres*: els travessers; Taüll, 1953); *desarçonar*.

CPt.: *Arc-botant* [1759], pres del fr. *arc-boutant* (> cast. *arbotante*, 1504, 1681; *brotante*, 1575), cf. *BOTERELL*, *DCEC* I, 500b. *Arquivolta*, cf. *DCEC* I, 253.

¹ En les *Novelletes menorquines* de Ruiz i Pablo, ed. *IdOr.*, 48: «l'espasí amb puny d'or, magnífiques pistoles d'*arjó* ---», forma que no trobo confirmada: err. tip?

ARC, nom de diferents arbustos espinosos, principalment l'arç blanc, rosàcia del gènere *Crataegus*, mot pre-romà hispànic, emparentat amb l'arag. *artos* id., astur. *artos* i mossàr. *ârça* 'esbarzer' o 'argelaga'; és possible que hi hagi algun parentiu amb el basc *arte* 'alzina', i com que en algunes comarques es diu *arça*, la forma originària podria ser *ARTĒA o *ARTĪO. □ 1.ª doc.: 1650, *DTo.*; és possible que *Campo Artoso*, afrontació en un doc. pirinenc de 954, contingui una variant de l'adjectiu *arçós*; el mossàr. *ârça* i *arsa* ja es documenta en autors dels ss. X-XII.

En el *DTo.*: «ars, arbre espinós: oxiacantha». Serra i Vilaró, *Les Baronies de Pinós i Mataplana* III, 81, llibre ric en doc. de l'Alt Berguedà, diu que *Cam-*